

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВІДНОСИНИ В ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Афанасенко С.І.,
Стойков І.М.

Розглянуто види злочинів проти основ національної безпеки України в політичній сфері серед системи злочинів проти основ національної безпеки України загалом. Визначено поняття "національна безпека", надана характеристика видів злочину вказаної сфери відносин.

Ключові слова: злочини проти основ національної безпеки України; злочини в політичній сфері; повалення конституційного ладу; захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; посягання на життя державного чи громадського діяча; фінансування злочинів; перешкоджання діяльності Збройних Сил України.

Рассмотрены виды преступлений против основ национальной безопасности Украины в политической сфере среди системы преступлений против основ национальной безопасности Украины в целом. Определено понятие "национальная безопасность", дана характеристика видов преступления данной сферы отношений.

Ключевые слова: преступления против основ национальной безопасности Украины; преступления в политической сфере; свержение конституционного строя; захват государственной власти; посягательство на территориальную целостность и неприкосновенность Украины; посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля; финансирование преступлений; препятствование деятельности Вооруженных Сил Украины.

The article deals with types of crimes against the foundations of national security of Ukraine in the political sphere among crimes against the foundations of national security of Ukraine in general. Interpreted of "national security", the characteristic of crimes in this sphere of relations.

Keywords: crimes against the foundations of national security of Ukraine; crime in the political sphere; the overthrow of the constitutional order; the seizure of state power; encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine; encroachment on life of a states man or public figure; funding of crime; obstruction of the Armed Forces of Ukraine.

Стаття 3 Конституції України визначає людину, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Виходячи з того, що саме держава підтримує забезпечення життєдіяльності тих самих демократичних, соціальних інститутів, то без підтримання державної безпеки, обороноздатності, незалежності держави, її конституційного ладу неможливо забезпечити належне виконання боротьби зі злочинністю, підтримання належного рівня життя, забезпечення дотримання честі й гідності, недоторканності приватної власності

та безпеки тощо.

Нормативною базою щодо питань про основи національної безпеки України є Конституція України, кримінальний кодекс України та закон України "Про основи національної безпеки України".

Усі злочини проти Основ національної безпеки розміщені в розділі I Особливої частини КК. Саме через високу ступінь суспільної небезпечності майже всі ці злочини відносяться до тяжких і особливо тяжких (особливо тяжкі — ч. 3 ст. 110 КК, ст.ст. 111-114 КК, тяжкі, передбачені в ч. 1 ст. 109 КК). З цієї групи передбачених розділом першим Особливої частини КК України лише діяння, описані ч.ч. 2 і 3 ст. 109 та ч. 1 ст. 110 КК, віднесені за класифікацією до злочинів середньої тяжкості.

Інші ж злочини, що також спрямовані тим чи іншим чином проти безпеки держави, на відміну від злочинів проти основ національної безпеки України, не мають відвертих антидержавних мотивів і мети підірвати або послабити Українську державу, змінити її конституційний лад, завдати істотної шкоди її безпеці.

Метою роботи є з'ясування поняття національної безпеки України, визначення класифікації злочинів проти основ національної безпеки України, побудова системи злочинів проти основ національної безпеки України та загальної характеристики цих злочинів, а також висвітлення останніх змін у розділі I Особливої частини кримінального права "Злочини проти основ національної безпеки України".

Відповідно до закону України "Про основи національної безпеки України" національна безпека визначається як рівень захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якого забезпечується сталий розвиток суспільства.

На тлі подій війни з ворогом на сході держави, який має на меті повалення суверенності і недоторканності держави України, змінення її кордонів, зниження науково-технічного, економічного, військового потенціалу України, гостро постає питання про суворе покарання осіб, що вчиняють ці злочини. У зв'язку з цим, уряд прийняв низку змін до кримінального кодексу України, а зокрема розділу I Особливої частини кримінального кодексу України "Злочини проти основ національної безпеки України", в яких посилив кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки.

Закон № 1533-VII доповнив КК України статтю 110² - фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України [3].

Закон № 1689-VII передбачає конфіскацію як додаткове покарання за злочини проти національної безпеки України (статті 109, 110, 111, 112, 114 КК), злочини, пов'язані з терористичною діяльністю (статті 258 - 258⁴ КК), та деякі інші злочини проти громадської безпеки (статті 260, 261 КК) [4].

Визначення видів злочину залежить передусім від того, в якій саме сфері відносин виникає загроза:

— злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки в політичній сфері. До них відносять: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109 КК); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110² КК); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹ КК);

— злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки України у сфері інформаційної, економічної, науково-технологічної безпеки. До них належать: державна зрада (ст. 111 КК); шпигунство (ст. 114 КК);

— злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки в економічній, екологічній, воєнній сферах і сфері оборонно-здатності. До них належить диверсія (ст. 113 КК) [10].

Родовий об'єкт злочинів проти основ національної безпеки України це національна безпека України в різних її сферах, а основний безпосередній об'єкт кожного окремого злочину - національна безпека в тій чи іншій її сфері. Зокрема, злочин, передбачений ст. 112 КК, має додатковий об'єкт - життя людини. Додатковий (альтернативний) об'єкт диверсії (ст. 113 КК) це життя і здоров'я особи, навколишнє середовище, власність [7, 211].

Об'єктивна сторона характеризує злочин як суспільно небезпечно діяння. Тільки в такій формі злочину, як державна зрада, обстановка вчинення злочину є обов'язковою ознакою: перехід на бік ворога може бути вчинений тільки у воєнний час або в період збройного конфлікту.

Суб'єкти злочинів проти основ національної безпеки України поділяються на два види: загальний (осудні особи, які досягли 16-річного віку), спеціальний (суб'єкт злочину, передбаченого ст. 112 КК, 14-річного).

Спеціальний суб'єкт є елементом лише двох складів злочинів проти основ національної безпеки України:

- у злочині, передбаченому ст. 111 КК, тільки громадянин України;

- у злочині, передбаченому ст. 114 КК, тільки іноземний громадянин або особа без громадянства.

Кваліфікуючою ознакою злочинів, передбачених статтями 109 і 110 КК, є вчинення їх спеціальним суб'єктом - представником влади.

Суб'єктивною стороною всіх цих злочинів є вчинення їх лише з прямим умислом.

Мотиви злочинів проти основ національної безпеки України відрізняються один від одного починаючи від повалення суверенності і недоторканності держави України, змінення її кордонів, зниження науково-технічного, економічного, військового потенціалу України, до посягання на життя державного чи громадського діяча або помста за таку діяльність [9, 350].

Стаття 109 кримінального кодексу відносить до злочинів у сфері, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки в політичній сфері, дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади. З об'єктивної сторони цей злочин може виявитися в таких формах:

- дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади;

- змова про вчинення таких дій (ч. 1 ст. 109);

- публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади; розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 2 ст. 109).

Ці злочини можуть передбачати створення незаконних органів державної влади (наприклад суди, законодавчі органи), воєнізованих чи збройних несанкціонованих державою формувань, захоплення державних або стратегічно важливих будівель.

Кваліфікуючими ознаками є: змова при вчиненні цих злочинів, вчинення публічних закликів, а також розповсюдження матеріалів із закликами до таких дій особою, яка є представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації [6, 150].

Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК).

Об'єктивною стороною злочину є активні дії, які можуть проявитися в таких трьох формах:

1) дії, вчинені з метою зміни меж території або з метою зміни державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України;

2) публічні заклики до вчинення дій, метою яких є зміна меж території (державного кордону) України;

3) розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення дій, метою яких є зміна меж території (державного кордону) України.

Конституція ніяким чином не регламентує порядок дій, спрямованих на зміну державного кордону України, а отже, будь-яке вчинення дій, метою яких є зміна державного кордону (який є умовною лінією), навіть здійснена внаслідок збройного захоплення частини території країни, водночас означає зміну меж її території.

Суб'єктивною стороною злочину є вчинення дій лише з прямим умислом. Метою є зміна меж державного кордону України.

Кваліфікуючими ознаками (ч. 2 ст. 110) є вчинення цього злочину представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднання відповідних дій з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі (посилення певних соціальних класів, настроїв неприязні, ненависті до представників інших етнічних груп чи конфесій або до атеїстів).

Особливо кваліфікуючою ознакою є настання в результаті вчинення злочину таких суспільно небезпечних наслідків, як загибель людей або інших тяжких наслідків (тобто завдання великої матеріальної шкоди).

Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110² КК).

З об'єктивної сторони злочин полягає у:

- фінансуванні дій щодо зміни чи повалення конституційного ладу;

- фінансуванні дій, щодо захоплення державної влади;

- фінансуванні дій, щодо зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Фінансуванням дій, передбачених у цій статті, є дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального

забезпечення [11, 112].

Кваліфікуючими ознаками цього злочину є:

- дані дії вчинені повторно або з корисливих мотивів, або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди;

- дані дії вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі, або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків.

Також у статті наявний спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності особи (крім керівника організованої групи) якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося і/або сприяла запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину.

Посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК).

Виключний перелік суб'єктів посягання міститься в диспозиції цієї статті і є вичерпним.

З об'єктивної сторони злочин полягає в посяганні на життя - вбивстві або замаху (як закінченому, так і незакінченому) на вбивство державного чи громадського діяча, які можуть проявитися в діях (здійснення пострілу, вкладення радіоактивних речовин у робоче крісло тощо) або в бездіяльності (наприклад, невчинення необхідної медичної процедури).

Злочин є закінченим з моменту здійснення замаху, незалежно від настання фактичних наслідків (шкода здоров'ю державного діяча може бути не заподіяна зовсім) [8, 440].

Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹⁾.

Об'єктом злочину, передбаченого ст. 114-1 КК, є національна безпека України.

Додатковим об'єктом злочину є законна діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань. Законною визнається така діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань, яка не суперечить Конституції та чинному законодавству України.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ч. 1 ст. 104¹ КК, характеризують дії або бездіяльність, які полягають у перешкоджанні законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань України в особливий період.

Суб'єкт злочину загальний - фізична, осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом. Ставлення до наслідків у вигляді загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 114-1 КК) характеризується умислом або необережністю.

Кваліфікуючі ознаки злочину за ч. 2 ст. 114¹ КК - те саме діяння, яке призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків. Оскільки таке діяння спричиняє злочинну шкоду іншим безпосереднім об'єктам (життя, здоров'я, власність тощо) кримінально-правової охорони, воно повинно кваліфікуватися за правилами сукупності злочинів.

На підставі зазначеного, злочини проти основ національної безпеки України можна визначити як передбачені КК суспільно-небезпечні діяння, що спричиняють істотну шкоду безпеці держави й суспільства у різних сферах та пов'язаним з нею життєво важливим інтересам особи або загрожують спричиненням такої шкоди, та для пе-

реважної більшості з яких є характерною мета ослабити державу Україна.

Відповідно до ст. 3 Закону України "Про застосування амністії в Україні" від 1 жовтня 1996 р. застосування амністії не допускається до осіб, яких засуджено за особливо небезпечні злочини проти держави.

Література

1. Конституція України 1996 р. // Відомості Верховної Ради України, 1996. — № 30.

2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, закон від 05.04.2001 № 2341-III.

3. Закон України "Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму" від 19.06.2014 № 1533-VII (далі - Закон № 1533-VII).

4. Закон України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини" № 1689-VII від 07 жовтня 2014 року.

5. Про основи національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України, (2003, № 39, ст. 351), закон від 19.06.2003 № 964-IV.

6. Андрушко П.П. Об'єкти кримінально-правової кваліфікації: поняття, види / П.П. Андрушко // Проблеми юридичної кваліфікації (Теорія і практика): тези міжнародної наукової конференції. Вісник Академії адвокатури України. - К.: Видавничий центр Академії адвокатури України, 2010.

7. Вартилицька І.А., Плутагир В.С. Кримінальне право України. Альбом схем: навч. посібник / За заг. ред. В.Я. Горбачовського. К.: Атіка, 2003.

8. Коржанський М.І. Кримінальне право і законодавство України: Частина Загальна: Курс лекцій. — К.: Атіка, 2001.

9. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. (Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.) Вид. 3-є, переробл. та допов. / За заг. ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К.: Юридична думка, 2004.

10. Матвійчук В.К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика / В.К. Матвійчук // Юридична наука. 2013. № 9. С. 80-87. - [Електронний ресурс]: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/jnn_2013_9_11.pdf.

11. Фесенко Є.В. Кримінально-правова кваліфікація: функціональна роль та призначення / Є.В. Фесенко // Проблеми юридичної кваліфікації (Теорія і практика): тези міжнародної наукової конференції. Вісник Академії адвокатури України. - К.: Видавничий центр Академії адвокатури України, 2010.

*Афанасенко С.І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ОДУВС
Стойков І.М.,
студент ОДУВС
Надійшла до редакції: 07.09.2015*